

УДК 343.9

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ермолаєва-Задорожня С.В., здобувач
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається проблема ставлення громадянського суспільства до діяльності правоохоронних органів, що зумовлює скоєння групи злочинів щодо перешкоджання службовій діяльності правоохоронців. Автором виокремлюються декілька аспектів такого ставлення, на підставі чого робиться висновок про негативне ставлення громадянського суспільства до правоохоронної системи.

Ключові слова: ставлення, громадянське суспільство, правоохоронні органи, злочинність проти правоохоронців.

В статье рассматривается проблема отношения гражданского общества к деятельности правоохранительных органов, которое предопределяет совершение группы преступлений относительно препятствования служебной деятельности правоохранителей. Автором выделяются несколько аспектов такого отношения, на основании чего делается вывод о негативном отношении гражданского общества к правоохранительной системе.

Ключевые слова: отношение, гражданское общество, правоохранительные органы, преступность против правоохранителей.

Ermolaeva-Zadorozhnyia S.V. THE ATTITUDE OF CIVIL SOCIETY TO THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

The article deals with the problem of the attitude of civil society towards the activities of law enforcement agencies, which leads to the commission of a group of crimes against interference with law enforcement officers' activities. The author highlights several aspects of this attitude, on the basis of which the conclusion is drawn about the negative attitude of civil society to the law enforcement system.

Key words: attitude, civil society, police, crime against law enforcement officers.

Постановка проблеми. Правоохоронні органи в державі мають своїм основним завданням охорону правопорядку та забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим до їхньої діяльності висуваються певні вимоги як з боку органів державної влади, так і з боку інститутів громадянського суспільства. Обидва ці суб'єкти виконують певну роль у формуванні та контролі за діяльністю правоохоронної системи. Саме на основі результатів цих двох видів діяльності формується певне ставлення до правоохоронних органів, яке, своєю чергою, здатне зумовлювати скоєння групи злочинів проти службової діяльності правоохоронців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розуміння цього аспекту необхідно з'ясувати, що розуміється під громадянським суспільством та його інститутами. Зазвичай під ним розуміють усі недержавні, неприбуткові, безпартійні і ненасильницькі організації, через які люди об'єднуються задля досягнення спільних цілей та ідеалів, будь то політичних, культурних, соціальних чи економічних [1].

Метою статті є дослідження ставлення громадянського суспільства до правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Якщо узагальнити наявні дані досліджень щодо ставлення громадянського суспільства до діяльності правоохоронних органів, то можна виокремити певні аспекти такого ставлення: 1) ставлення до стану захищеності пересічних громадян від злочинних посягань (який забезпечується саме правоохоронними органами); 2) ставлення до ефективності діяльно-

сті правоохоронних органів; 3) оцінка морально-ділових якостей правоохоронців; 4) довіра до правоохоронних органів. Пропонуємо розглянути кожен з цих показників окремо.

В Україні склалась тенденція, коли населення більше довіряє громадським організаціям, які всупереч діяльності правоохоронних органів виконують правозахисну функцію. Вплив неурядових організацій на правозахисну сферу та їхнього контролю, звичайно, значно менший, ніж державний, але цей вплив має очевидну тенденцію до зростання [2]. Тим паче в українському суспільстві помітним є запит на таку діяльність. Так, за результатами дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центру Разумкова, серед опитаних громадян 57,4% вважають, що громадські організації, насамперед, мають займатися захистом соціально вразливих груп, 49,7% – надавати людям юридичну та іншу допомогу в обстоюванні своїх прав, 45,5% – контролювати діяльність влади тощо [3]. Правозахисні організації, крім іншого, проводять та/або аналізують різні показники, наприклад, стан захищеності пересічних громадян від злочинних посягань. Цей показник можна дослідити за рахунок рівня віктимізації населення в Україні або ж за показниками особистої безпеки громадян. Останнім часом існує велика кількість досліджень із зазначених питань. Так, Б.М. Головкін дослідив процес віктимізації населення в Україні. Науковець відзначає, що віктимізація нероздільно пов'язана з умовами та якістю середовища проживання на місцевому рівні, а також з безпечністю

територіального простору, в якому відбувається соціальна взаємодія між людьми з різних питань. Життєве середовище і територія перебування сприяють віктимізації, підвищують ступінь уразливості людей. Традиційно люди з пересторогою ставляться до незнайомих людей, які видаються підозрілими та можуть виношувати злочинні наміри (62%); насторожує також перебування у малолюдних місцях у темний час доби (67%), а також імовірність потрапляння у непередбачувані ситуації (44%). І лише 15% опитаних убачають джерело віктимізації у власній небезпечній поведінці. Учений зазначає, що такі дані пояснюються зневірою населення у здатність захистити себе. Це зумовлене і погіршенням криміногенної ситуації в Україні, і покладанням надії на захист з боку держави, зокрема правоохоронних органів [4]. Сподівання громадян є небезпідставними, адже Конституція України покладає обов'язок захищати життя та безпеку людей саме на державу та її органи. Через високий рівень віктимізації населення організації громадянського суспільства негативно сприймають діяльність правоохоронців, вказуючи при цьому, що останні не здатні захистити громадян від протиправних посягань.

Центр Разумкова вже другий рік поспіль проводить загальнонаціональне соціологічне дослідження, яке стосується оцінки громадянами особистої та національної безпеки та її складників. Дослідниками відзначається, що, окрім загальних факторів, які впливають на відчуття безпеки (місцеперебування, гендерні та вікові особливості), необхідно враховувати й оцінку актуальності кожної із загроз для безпеки громадян та рівень очікувань громадянина стосовно надійності захисту з боку держави в разі виникнення загрози, від якої неможливо захиститися власними силами. Відтак було виявлено загальні тенденції, коли більшість громадян почуваються в безпеці у власній квартирі (80,1%), своєму під'їзді та на подвір'ї (70,1%), у своєму районі (60,6%). Водночас зафіксовано ситуацію, коли частка громадян постійно відчують небезпеку у звичних для себе місцях, і така ситуація навряд чи може визнаватися нормальною. Звичним виявилось і те, що чоловіки почуваються більш захищеними, аніж жінки; молоді люди менш стурбовані власною безпекою, аніж особи старшого віку [3].

Громадяни почуваються абсолютно незахищеними державою від крадіжок і грабежів (82,8%), протиправних дій української влади (77,3%), вимагання грошей чиновниками і корупції (76,6%), військової агресії (75,9%), великих стихійних лих (75,9%). Потрібно відзначити, що найактуальніші загрози належать до категорії «внутрішніх», тобто безпосередньо пов'язані з ефективністю роботи держави в особі правоохоронних органів [3]. Не вплинули на відчуття безпеки громадян і реформи в країні, зокрема реформа в секторі безпеки. Цікавим є і те, що громадяни до переліку ймовірних загроз ставлять імовірні посягання з боку правоохоронних органів [3].

Наступним критерієм ставлення до правоохоронних органів є оцінка їх діяльності. За-

уважимо, що, як і вищі органи влади в державі, громадянське суспільство також оцінює діяльність правоохоронців з огляду на криміногенну ситуацію в країні. І саме з оцінки останньої формується ставлення до правоохоронців. За даними офіційної статистики Генеральної прокуратури України, яку також оцінюють інститути громадянського суспільства, криміногенна ситуація в країні дещо поліпшилась порівняно з минулими роками. Порівняно з 2016 роком рівень злочинності в Україні впав на 13,6%. Але водночас, незважаючи на поліпшення криміногенної ситуації, відчуття відносної захищеності від кримінальних загроз, громадяни негативно оцінюють рівень правопорядку. На жаль, у країні сформований стереотип про здатність більшості злочинців уникати покарання і про неспроможність держави в особі правоохоронних органів протидіяти злочинності. Саме тому формується негативна оцінка стану правопорядку в суспільстві, і, як наслідок, негативна оцінка ефективності діяльності правоохоронців: вважається, що вони не вдаються до активних дій щодо поліпшення криміногенної ситуації в країні, розкриття злочинів. Відтак лише мала частка громадян відзначила діяльність правоохоронців у сфері запобігання злочинності та розкритті окремих злочинів, запобігання корупції як ефективну [3]. Якщо, наприклад, проаналізувати ставлення населення до ефективності діяльності поліції, то виявиться, що результати дослідження свідчать про певну позитивну динаміку у ставленні українців до результатів діяльності поліції: 41,0% українців вважають, що поліція працює ефективно (з них 32,6% – що поліція працює скоріше ефективно, а 7,4% – що працює ефективно). На думку дослідників, це є позитивним зрушенням, бо два роки тому ефективною діяльність поліції називав тільки кожен п'ятий громадянин (19,4%) [5]. Однією з головних причин неефективності діяльності правоохоронних органів, на думку населення, є корупція. І для поліпшення роботи органів внутрішніх справ, на думку населення, необхідно, насамперед, боротися з корупцією, а потім вирішувати кадрові питання: підвищити якість відбору співробітників і їх кваліфікацію, підвищити дисципліну.

У демократичному суспільстві правоохоронні органи зобов'язані співпрацювати з громадою, зокрема з недержавними правозахисними організаціями. Підтримання правопорядку в такому суспільстві узгоджується з народом. Щоб продемонструвати населенню свою необхідність і законність, правоохоронні органи мають виконувати повноваження ефективно. При цьому ефективність досягається не тоді, коли вони самостійно вирішують, які заходи для підтримання правопорядку є найкращими, а тоді, коли рішення приймаються солідарно з громадськістю та недержавними правозахисними організаціями. Така спільна діяльність має низку переваг: недержавні правозахисні організації спеціалізуються на захисті прав і свобод людини, тому вони забезпечені відповідними кваліфікованими кадрами; правозахисні організації допомагають налагодити взаємозв'язок між

правоохоронцями та суспільством, зменшити напруженість між цими двома сторонами; співпраця із громадянським суспільством дозволить підвищити рівень довіри до правоохоронних органів [6].

Не менш важливим критерієм ставлення громадянського суспільства до правоохоронців є оцінка їхніх морально-ділових якостей. Натепер існує низка не тільки міжнародних, але й національних нормативно-правових актів, які встановлюють стандарти професійної етики працівників правоохоронних органів. Норми цих актів передбачають дотримання правоохоронцями принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності, справедливості, неупередженості та рівності.

Відзначимо також, що після подій 2013–2014 рр. у нашій країні виникла необхідність оновлення правоохоронної системи, оскільки вона дискредитувала себе. Програмними документами, наприклад Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», яка затверджена Указом Президента України від 12.02.2015 р. № 5/2015, ключовим вектором змін є реформа правоохоронної системи. У тексті цього документа вказується, що необхідно забезпечити прозору систему конкурсного добору осіб на посади, створити нову систему атестації персоналу органів правопорядку, змінити підходи до підготовки працівників цих органів, що має забезпечити зміну їх ставлення до виконання службових обов'язків у напрямі усвідомлення їх як надання оплачуваних державою послуг із забезпечення, насамперед, безпеки кожної особи, її особистих та майнових прав, суспільних та державних інтересів. Пріоритетним у роботі правоохоронних органів має бути принцип законності.

Незаконне насильство всередині правоохоронних органах суперечить дотриманню загальних прав і свобод людини та громадянина. Відзначимо лише таке: незаконне насильство в правоохоронних органах, як і раніше, залишається вкрай латентним феноменом – більшість потерпілих не тільки не повідомляє про такі випадки, а, за даними авторитетних досліджень, у 2017 році побільшало фактів побиття, завдання тілесних ушкоджень під час затримання [5].

Не сприяє позитивному ставленню до правоохоронців і недотримання ними принципів відкритості та прозорості діяльності. Це, насамперед, пов'язано із високим рівнем корумпованості цих органів. Численні антикорупційні розслідування стосовно декларування недостовірної інформації правоохоронців вказують, що останні продовжують використовувати власні повноваження задля отримання додаткового доходу, який носить незаконний характер. При цьому правоохоронці намагаються уникати чи навіть перешкоджати викриттю таких фактів. Звертаючись до правоохоронних органів, громадяни очікують на захист своїх прав. При цьому вони вправі розраховувати на оперативний, професійний розгляд свого звернення. За жодних обставин в органі, покликаному захищати

право, людина не має стикатися з різними проявами корупції та вимагання. Експерти відзначають, що певною мірою держава сама сприяє виникненню таких явищ, не забезпечуючи належного фінансування органів внутрішніх справ. Будь-яка інформація стосовно «кришування» бізнесу, корупційних та інших злочинних діянь працівників органів внутрішніх справ має супроводжуватися інформацією про невідкладно вжиті у визначеному законом порядку заходи. З часом подібні зловживання мають припинятися на початковій стадії і розглядатися як надзвичайна подія. Працівники правоохоронних органів і, відповідно, державні органи, уповноважені на захист права, мають бути взірцем дотримання цього ж таки права [7]. На жаль, в Україні лише поодинокі випадки корупційних злочинів серед правоохоронців стають відомі громадськості, інші залишаються невиявленими. Така ситуація породжує упереджене ставлення до правоохоронних органів, яке проявляється в ставленні їх з іншими корумпованими органами влади в державі.

Останнім, але вкрай важливим критерієм ставлення, є довіра до правоохоронних органів. Правоохоронна система та її органи перебувають у взаємодії із громадянами, оскільки це зумовлене реалізацією повноважень із запобігання злочинності. У результаті виконання цього повноваження в суспільстві формується довіра до правоохоронних органів. Більшість учених наголошують на тому, що довіра є одним із ключових критеріїв оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів з точки зору пересічних громадян та інститутів громадянського суспільства і підтвердженням задоволеності населення діяльністю правоохоронної системи. Якщо ж у суспільстві має місце протилежна ситуація – недовіра, це свідчить, насамперед, про невиконання або неналежне виконання правоохоронцями тих функцій, що покладені на них у суспільстві [8].

Особливості діяльності правоохоронців, що провокують недовіру до них з боку громадян, зумовлені також і самою організацією правоохоронних органів. І тут, на думку деяких експертів, вагому роль відіграє і вказана нами раніше оцінка показників діяльності цих органів з боку держави. Умисне поліпшення статистики і навпаки погіршення криміногенної ситуації сприяють виникненню недовіри з боку населення.

Загалом же відзначимо, що в нашій країні усталеною є саме недовіра до правоохоронних органів. Це пояснюється постійною недовірою до органів влади, а оскільки правоохоронні органи є частиною державного апарату, то відповідно до них також. Звертаючись до результатів соціологічних досліджень, можна побачити, що громадяни радше не довіряють правоохоронним органам, аніж довіряють (за даними дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучерів та Центру Разумкова, негативний баланс довіри/недовіри мають, зокрема, поліція (-46%), Служба безпеки України (-26,5%), патрульна поліція (-19%), Національне антикорупційне бюро України (-12%) [9]).

Дослідження, проведене експертами з Харківського національного університету внутрішніх справ, визначало, наскільки довіряють кожному з правоохоронних органів окремо. Встановлено, що довіра до поліції серед усіх правоохоронних органів найбільша. Менше довіряють прокуратурі та СБУ, ще менше судам. Найменше мешканці м. Харкова довіряють новій патрульній поліції. Варто відзначити, що показники довіри до правоохоронних органів (окрім поліції) вищі серед мешканців населених пунктів Харківської області. Це, скоріше, пояснюється тим, що вони менше контактують з прокуратурою та СБУ, ніж їх реальною інформованістю про діяльність цих служб [10].

Серед причин недовіри до правоохоронних органів виділяють:

- високий рівень корумпованості правоохоронних органів, перевищення повноважень окремими їх працівниками, яке проявляється у незаконному застосуванні сили;
- діяльність правоохоронців орієнтована переважно на захист вищих прошарків суспільства та власних відомчих інтересів, що не відповідає суспільному запиту;
- як нами неодноразово зазначалося, недовіру викликає і комерціалізація правоохоронної діяльності;
- пріоритет формальних показників у роботі правоохоронних органів (кількість зареєстрованих кримінальних проваджень), що шкодить якості соціальних послуг, які вони мають надавати громадянам;
- неналежна професійна підготовка працівників правоохоронних органів;
- у суспільній свідомості закріплено стереотип сприйняття правоохоронних органів виключно як мілітаризованих каральних органів;
- відсутність належної комунікації між правоохоронними органами та громадянським суспільством, населенням [11].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, ми доходимо висновку про здебільшого негативне ставлення інститутів громадянського суспільства, і як наслідок, населення до ді-

яльності правоохоронних органів. Таке ставлення здатне породжувати конфліктні ситуації, які виникають між представниками обох сторін. Саме конфлікти та непорозуміння з правоохоронцями зумовлюють скоєння злочинів проти них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Логвиненко М.І. Громадянське суспільство як головний чинник активізації діяльності правоохоронних органів, що забезпечують економічну безпеку України / М.І. Логвиненко, Н.В. Леунова. Форум права. 2017. № 1. С. 94–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_18
2. Щодо здійснення правозахисної функції організаціями громадянського суспільства. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1283/> (дата звернення 12.03.2018 р.).
3. Громадський сектор і політика: взаємодія, нейтралітет чи боротьба? – загальнонаціональне та експертне опитування URL: <http://dif.org.ua/article/gromadskiy-sektor-i-politika-vzajemodiya-neytralitet-chi-borotba>
4. Головкін Б.М. Як стають жертвами злочинів. Проблеми законності. 2017. Вип. 136. С. 161–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_19
5. Моніторинг незаконного насильства в поліції України 2014–2017 рр. URL: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1514551327.pdf> (дата звернення 11.02.2018 р.).
6. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А.М. Михненко, О.В. Руснак, А.М. Мудров та ін.; за ред. А.М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 666 с. С. 275.
7. Деякі аспекти реформування Міністерства внутрішніх справ України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1667/> (дата звернення 12.03.2018 р.).
8. Ставлення населення до правоохоронних органів та судів в Україні. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/mmelnyk_mishchenko_law-enforcement_XII-2012.pdf (дата звернення 12.03.2018 р.).
9. Громадська думка, грудень-2017: виборчі рейтинги і рейтинги довіри. URL: <http://dif.org.ua/article/reutingijfojseojoej8567547> (дата звернення 12.03.2018 р.).
10. Сердюк О.О. Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів: За результатами досліджень 2013–2017 років, проведених у Харківській області: монографія / Сердюк О.О., Бугайчук К.Л.; за заг. ред. Сокурєнка В.В.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Голов. упр. Нац. поліції в Харків. обл. Харків: ХНУВС, 2017. 360 с. С. 39.
11. Громадська думка як чинник ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/468/> (дата звернення 12.03.2018 р.).